

ILONA VILCĀNE

Latvijas Universitāte
ilona.vilcane@gmail.com**Vokālisma īpatnību lokalizācijas saistība ar
kultūrvēsturiskajām robežām Rudzātu izloksnē**

Rudzātu⁴³⁷ izloksnē runā mūsdienu Līvānu novada Rudzātu pagastā, kā arī Līvānu novada Rožupes pagasta Z daļā.

Gan izdevumā "Latviešu valodas dialektu atlants: fonētika", gan M. Rudzītes izlokšņu kartēs un V. Rūķes Latgales izglosu kartēs vairākos gadījumos Rudzātu⁴³⁷ izloksnē ir fiksētas latviešu literārās valodas patskaņu atbilstmju paralēlformas vai izloksni šķērsojošas izglosas. Arī izanalizētais mūsdienu teicēju materiāls liecina, ka šīs izloksnes teritoriju šķērso vairākas izglosas, kas pamatā sakrīt ar Ošas upi:

- Rudzātu⁴³⁷ izloksnes Ošas labajā krastā dzimušie teicēji $\bar{e} > \bar{e}$, bet $\bar{u} > yu, iu$. Ošas kreisā krasta teicēji $\bar{e} > ie, \bar{e}$, bet $\bar{u} > eu$.
- Ošas labā krasta teicēji biežāk izmanto sēliskajām izloksnēm raksturīgo $\bar{a} > oa // ua$. Kreisā krasta teicēji – $\bar{a} > uo$.
- Rudzātu⁴³⁷ izloksnes Ošas labā krasta teicējiem noteiktos vārdos raksturīga latviešu literārās valodas *e* saglabāšana vai pārveidošana par *e*, Ošas kreisā teicēji $e > \bar{e}$, kas akustiski bieži robežojas ar *ā*.

Šo nevienādo izloksnes vokālisma īpatnību lokalizāciju palīdz skaidrot teritorijas kultūrvēstures analīze. Latvijā tradicionāli izlokšņu robežas atbilst 1939. g. pagastiem, taču jāņem vērā, ka Rudzātu⁴³⁷ izloksnes teritorija vienas administratīvas vienības – pagasta – robežās ir atradusies tikai no 1925. līdz 1949. g. Rudzātu pagasts tika izveidots 20 gs. 20. gados, apvienojot Rēzeknes apriņķa Stirnienes pagasta daļu ar Daugavpils apriņķa Preiļu un Vārkavas pagasta nomalēm, kā arī pievienojot nelielu nogriezni no Daugavpils apriņķim piederīgā Līvānu pagasta.

Izanalizējot Rudzātu⁴³⁷ izloksnes apdzīvoto vietu piederību muižām, lauku sabiedrībām un pagastiem, tās iedzīvotāju migrāciju, konfesijas un piederību Romas katoļu draudzēm, jākonstatē, ka laikā līdz 1925. g. nepastāvēja šīs teritorijas latviešu tautības iedzīvotājus vienojoši apstākļi, kas varētu būt veicinājuši viendabīgas izloksnes izveidi. Tieši pretēji – analizējamās izloksnes teritorijas Z un ZR, A un D daļas atradās citu, lielāku administratīvu vienību un arī Romas katoļu draudžu nomalēs, bet savstarpējie iedzīvotāju kontakti bija maz izteikti. Vēsturiski pastāvīgākā robeža, kas nošķīra Rudzātu⁴³⁷ izloksnes Z un ZR daļu no A un D bija Daugavpils un Rēzeknes apriņķu robeža, kas, līdzīgi kā konstatētās izglosas, lielākajā daļā analizējamās teritorijas sakrīt ar Ošas upi.

Tātad Rudzātu⁴³⁷ izloksnes teritorijas atrašanās vienā administratīvā vienībā (Rudzātu pagastā) no 1925. līdz 1949. gadam nav bijusi pietiekami ilga, lai izlīdzinātos līdz tam abos Ošas krastos pastāvējušās lingvistiskās atšķirības, ko bija veicinājuši gadu simtiem ilguši kultūrvēsturiskie procesi.